

VITGENŠTAJN, KORELACIJA JEZIKA I FILOSOFIJE

WITTGENSTEIN, THE CORRELATION BETWEEN THE LANGUAGE AND THE PHILOSOPHY

ABSTRACT *Punctum saliens* of the entire Wittgenstein's philosophical opus is an attempt to delimit sense from nonsense. The need for this is reflected in the fact that since sense and nonsense are generated and reflected in the language, it is within the language that they should be resolved. The isomorphism between the thought and the world, that is, the logic and the world, which Wittgenstein postulates in his famous work „Tractatus Logico-Philosophicus“ does not coincide with the concept of language games in his second relevant work entitled „Philosophical investigations“. The purpose of this paper is to point out the differences which cloud the essence of Wittgenstein's philosophy.

Also, this work apostrophises the most mystical moment of Wittgenstein's creativity, i.e. his metaphysics of silence. By being silent about metaphysics, he leaves it to itself, thus securing its status of an autonomous area.

Key words: language, sense, nonsense, isomorphism, logic, world, language games, metaphysics.

APSTRAKT *Punctum saliens* cjelokupnog Vitgenštajnovog filozofskog opusa jeste pokušaj da razgraniči smisao od besmisla. Potreba za tim se ogleda u činjenici, da pošto smisao i besmisao nastaju i reflektuju se u jeziku, u dimenziji jezika moraju biti i razriješeni. Izomorfizam između mišljenja i svijeta, odnosno, logike i svijeta koji postulira u svom čuvenom djelu „Logičko Filozofski Traktat“ ne koincidira konceptu jezičkih igara u njegovom drugom relevantnom djelu pod nazivom „Filozofska istraživanja“. Svrha ovog rada je da ukaže na tu razliku koja krije suštinu Vitgenštajnovog filozofije.

Takođe, apostrofirano je i najmističniji momenat Vitgenštajnovog stvaralaštva, a to je *metafizika ćutanje*. Ćutanjem o metafizici, ona je ostavljena sebi samoj, čime joj je osigurano autonomno područje.

Ključne riječi: jezik, smisao, besmisao, izomorfnost, logika, svijet, jezičke igre, metafizika.

Ako bi pokušali da odgovorimo na pitanje gdje je misaono prebivalište Ludviga Vitgenštajna¹, vjerovatno bi uspjeli da razobličimo njegovu filozofsku

---

¹ Ludvig Vitgenštajn je uz Hajdegera, možda, najznačajniji mislilac dvadesetog vijeka. Rođen je u Beču 26. aprila 1889. a umro je 29. aprila 1951. godine u Kembridžu. Smatra se rodonačelnikom analitičke filozofije za koga je filozofija predstavljala razjedajuću strast. Dva djela su mu donijela svjetsku slavu: „Logičko – filozofski Traktat“ i „Filozofska istraživanja“. Osim filozofije bavio se eksperimentalnom psihologijom i muzikom. Što se tiče muzike, volio je Bramsovu poetiku, koji je bio i porodični prijatelj porodice Vitgenštajn. Šopenhauer i Spinoza su oni mislioci koje je čitao i koji su ostvarili filozofski uticaj na njega, dok su Tolstojeva djela snažno djelovala na njegove etičke i religiozne poglede. Takođe, inspiraciju je pronalazio i u Rilkeovoj poeziji, koga je i finansijski pomagao.

doktrinu. Pokušaj da se objasni Vitgenštajn je poput ulaska u Minotaurov lavirint, gdje vas čekaju razne logičko – lingvističke zamke, a ne nazire se „crvena nit“ koja bi nam ukazala na put iz istog. Plauzibilno je konstatovati da je on jezik doživljavao kao jedan lavirint², a njegov cilj je bio put kroz taj lavirint kako bi demistifikovao granice i strukturu jezika (lavirinta).

Razmišljajući o Vitgenštajnu i njegovoj filosofiji možemo napraviti suptilnu analogiju sa slikom velikog umjetnika *Kaspera Davida Fridriha* – „Lutalica u magli“. Naime, Fridrihova slika dočarava veličanstvo prirode i samoću pjesnika romantičara. Pjesnika koji stoji na jednom uzvišenju u vrtlogu magle prozirući svijet i njegov smisao. Pošto je lajtmotiv Vitgenštajnovе filosofije *razgraničiti smisao od besmisla u medijumu jezika*, onda bi ta magla mogla da simbolizuje jezičke anomalije koje proizvode besmisao, dok bi umjesto pjesnika mogao da se zamisli filosof koji stoji iznad magle jasno sagledavajući stvarnost i logičku strukturu jezika kojom se ona iskazuje.

Za Hajdegera je jezik istovremeno i „kuća bivstvovanja i dom njegove suštine“ (Hajdeger, 2003: 319) dok Gadamer govori o duhovnoj realnosti jezika:

„Utoliko jezici ne pripadaju sferi Ja, nego sferi Mi. Jer duhovna realnost jezika je realnost pneume, duha koji ujedinjuje Ja i Ti. Stvarnost jezika postoji, kako je već odavno uočeno u razgovoru. Ali svakim razgovorom upravlja neki duh, divlji ili dobar, duh zatucanosti ili duh poverenja i razumevanja između Ja i Ti“ (Gadamer, 1996: 89).

Pokušaćemo da dozovemo duh razumjevanja koji će posredovati između nas i Vitgenštajnovе filosofije jezika, jer postoji velika disonantnost između ranog i poznog perioda njegovog stvaralaštva.

Berđajevljev vapaj „ne gasite duh“ (Berđajev, 2007: 32), biva veoma poučan ako posmatramo disonantnosti u filosofiji bečkog mislioca. Naime, da je „ugasio“ svoj duh kada je napisao „Logičko – filosofski Traktat“ nikada ne bi došao do „Filosofskih istraživanja“ i *jezičkih igara* koje ga etabliraju kao

Za početak upoznavanja sa Vitgenštajnom, možda je najbolje navesti neke od 50 razloga zašto voljeti Ludviga Vitgenštajna koje je napisao Rolan Žakar. Ovo su neki od Žakarovih razloga zašto da volimo Vitgenštajna i njegovu filosofiju: „1. Jer je najradije volio ulogu propalog aristokrate. 2. Jer nikad nije napisao 'Heil Hitler' kao Hajdeger, i nikad nije slijedio komunističku partiju kao Sart (...) 9. Jer je proglašavao da filosof ne pripada nikakvoj idejnoj zajednici (upravo zbog te radikalne stranosti i jeste filosof) (...) 11. Jer je njegov ideal bio da u kap gramatike koncentrira filosofski oblak (...) 15. Jer nikad nije nosio kravatu (...) 27. Jer je na pitanje zašto je postao filosof odgovorio da nije bio dobar ni za šta drugo i da uostalom filosofijom šteti samo sebi (...) 31. Jer je na jednom predavanju Karlu Poperu prijetio žaračem (...) 38. Jer je savjetovao: „ne igray se dubinama drugoga“ (...) 48. Jer je tada kada ga je Bečki krug, tvrdava najradikalnijeg pozitivizma, pozvao na predavanje, radije čitao mističku poeziju Rabindranatha Tagorea. Vidjeti više u: Jaccard, R. (1997) *50 raisons d'aimer Wittgenstein*, Le Magazine littéraire, Paris.

² „Jezik predstavlja lavirint puteva. Dodeš sa jedne strane i možeš da se snađeš; dodeš sa neke druge strane do istog mjesta i više se ne snalaziš“. Vidjeti u: Vitgenštajn, L. (1980: 111, paragraf 203), *Filosofska istraživanja*, Beograd: Nolit

„apostola“ imanentne jezičke prakse. Djelo koje mu je donijelo svjetsku slavu je proglasio zabludom, upravo zato što svoj duh nije ugasio, već je inklinirao višim i istinitijim formama duhovnosti. Da li ih je pronašao, to može biti upitno, ali njegov pošten pristup filosofiji nikako se ne može osporiti.

Pošto je jezik posmatrao kao šah, a filozofe smatrao velemajstorima, nameće nam se poređenje sa Bergmanovim filmom „Sedmi pečat“³ u kojem srednjovjekovni vitez igra šah sa smrću kako bi produžio svoj život i otkrio tajnu svog postojanja. Vitgenštajn nije igrao šah sa smrću, već sa sobom, pledirajući da otkrije biće jezika. Vitez iz pomenutog filma je izgubio svoju partiju, a da li je bečki filosof, pokušaćemo da odgovorimo na to pitanje.

Vitgenštajn se ne bavi jezikom radi jezika, već radi filosofije.⁴ Jezik je ono mjesto gdje se događa smisao i besmisao. I kod ranog, i kod poznog Vitgenštajna filosofija je kritika jezika, njeni stavovi ne objašnjavaju nego su više deskriptivnog karaktera. Sa njim se u filosofiji dvadesetog vijeka generiše jedan metodički novitet koji svoje težiste ne traži u ontološkom skiciranju stvarnosti, već svoj akcenat stavlja na sistemsku analizu jezičkih problema i njihovih reperkusija na nivou svijeta. Metodološka metamorfoza od formalno – logičke analize jezika u „Traktatu“ ka pragmatističkoj analizi jezičkih igara u „Filosofskim istraživanjima“ implicirala je i promjenu njegove percepcije i poimanja zadataka i uloge filosofije.

Pošto je Vitgenštajn smatrao da postoji jaka i neraskidiva veza između jezika i mišljenja, u „Traktatu“ je pokušao da odgovori na esencijalno filosofsko pitanje o granicama mišljenja koje se jedino mogu povući u jeziku:

„Knjiga će, dakle, povući granicu mišljenju, ili tačnije – ne mišljenju, nego izražavanju misli: jer da bismo povukli granicu mišljenju, morali bismo moći misliti obje strane ove granice (morali bismo, dakle, moći misliti ono što se misliti ne može).

Granice će, dakle, moći da se povuče u jeziku i ono što leži s onu stranu granice bit će jednostavno besmislica“ (Wittgenstein, 1987: 23).

Vrlo je zanimljiva njegova razlika između kategorija *biti besmisleno* i *biti bez smisla*. Biti bez smisla podrazumijeva potentnost da se smisao zadobije, dok je besmisao uvijek lišen smisla (Wittgenstein, 1987)⁵

³ Ingmar Bergman (dir.), *Sedmi pečat*, AB Svensk Filmindustri, 1957.

⁴ Ne treba smetnuti sa uma da je rodonačelnik filosofije jezika bio Platon. Dovoljno je pročitati dijalog „Kratil“ i biće kristalno jasno da je *nužno vratiti se Platonu*. On je želio da preispita semantičko-ontološke moći jezika. Drugim riječima on se jezikom bavio radi *ontologije*. U pomenutom dijalogu Kratil predstavlja sledbenika Heraklitove filosofije o strukturi stvarnosti, koji zastupa tezu da imena i sam jezik reflektuju prirodan i autentičan habitus stvarnosti, dok Hermogen zastupa tezu o uslovljenosti imena kroz akcidentalnost i aproksimativnost, odnosno, smatrao je da ne odražavaju samu suštinu stvarnosti. Platona u ovom dijalogu ne zanimaju same riječi, već ga zanima smisao riječi i njihov odnos prema stvarnosti. O tome vidjeti: Platon (2000: 19-84), *Kratil, Teetet, Sofist, Državnik*, Beograd: Plato.

⁵ Kontradikcija i tautologija iako su bez smisla, nijesu besmislene. One su na granici smisla, mada su bez smisla što nas dovodi do zaključka da je kategorija bez smisla unutar kategorije smislenog. Iako nijesu smisaono disponirane to ne znači da su nepotrebne i beskorisne. Vrlo je

Da bi iz jezika emanirao smisao, odnosno da bi jezik mogao da izrazi stvarnost, mora postojati neko ishodište, a Vitgenštajn ga je pronašao u izomorfnosti svijeta, jezika i logike. Takođe, vrlo je značajno njegovo distingviranje između onog što se *iskazuje* i onog što se *pokazuje*. Stavovi u „Traktatu“ često iskazuju i ono za šta sam Vitgenštajn tvrdi da je neiskazivo. Rasel to konstatuje u Uvodu „Traktata“ da „na kraju krajeva g. Wittgenstein uspijeva da kaže prilično mnogo o onome što se ne može reći, te tako skeptičkom čitaocu sugerira da možda ima neki izlaz kroz hijerarhiju jezika ili kroz neka druga vrata“ (Ibid., 18). To Vitgenštajnovu transcendiranje granica jezika Raselu se ne dopada i ostavlja ga sa „izvjesnim osjećajem intelektualne nelagode“ (Ibid., 18). Intelektualnu nelagodu proizvodi, na primjer, mistično kao i to da svijet i jezik dijele zajedničku logičku formu. Kao i sve filozofe i njega je mučilo, kako smjestiti u riječi ono što je neiskazivo? Upravo da bi riješio ovaj problem on uvodi dihotomiju *iskazivo-pokazivo*.⁶ Pokušaj da se kaže šta je to logička forma vodi ka nadilaženju granica jezika, ali se ipak *pokazuje* kroz stav (stav je mjera svijeta u „Traktatu“). Čitajući „Traktat“ bivamo u stanju blage konfuzije, gdje osjećamo, bodrijarovski, „da je sve tačno, a ništa nije istinito“ (Bodrijar, 2009: 163).

U logici se reflektuje struktura jezika i ogleda ustrojstvo svijeta. To je *conditio sine qua non* našeg smislenog govora o svijetu. Pošto je svijet kompleksna cjelina i sastoji se od činjenica, a mišljenje i stav su modeli (slike) stvarnosti kojima „prodiremo“ u činjenice i tako dolazimo da jasnog poimanja stvarnosti (Wittgenstein, 1987).⁷ Kod ovog bečkog filozofa ne bi važila tvrdnja da *misao misli više nego što može da misli*, jer bi to za njega bilo *contradictio in adjecto*. Redukujući misao na odslikavanje (mimēsis) ostavlja joj vrlo male horizonte mogućnosti. Poput antičkog slikara Zeuksida koji je bio majstor podražavanja, tako i misao kod ranog Vitgenštajna treba da bude savršena mimeza. Mišljenje kao odslikavanje vrlo lako se može pretvoriti u jedan *manirizam*, gdje imamo prevlast tehnike mišljenja u odnosu na njene stvaralačke potencije. Kao što je Hegel uvidio opasnost za umjetnost od manirizma, tako i mi uvidamo opasnost za filozofiju od misaonog manirizma. Najveći neprijatelj umjetničkoj originalnosti, po Hegelovom mišljenju, je manirizam. Manir ne smije da bude glavna karakteristika umjetnika, a ni podražavanje ne bi trebalo da bude glavna odrednica mišljenja. Hegel je smatrao da manirizam nije divergentan umjetnosti, ali ne smije biti svrha po sebi. Manir je, po njemu, spretnost ponavljanja. Ponavljanja bez duše, tako da sprečava originalnost u umjetnosti koja je

---

zanimljiva ova diferencija između *bessmislenog* i *bez smisla*, jer je, vrlo vjerovatno, ekskluzivna u istoriji filozofije. O tome vidjeti više u: Wittgenstein, L. (1987), *Tractatus Logico-Philosophicus*, str. 97, paragrafi 4.464, 4.4611.

⁶ „Stav ne može prikazati logičku formu, ova se zrcali u njemu. Ono što se u jeziku zrcali jezik ne može prikazati. Ono što se izražava u jeziku ne možemo mi izraziti pomoću jezika. Stav pokazuje logičku formu stvarnosti. On je demonstrira“ (Wittgenstein, 1987: paragraf 4.121). „Stav pokazuje svoj smisao. Stav pokazuje kako je nešto, ako je on istinit. I on kaže da je to tako“ (Wittgenstein, 1987: paragraf 4.022).

⁷ Wittgenstein, L. (1987), *Tractatus Logico-Philosophicus*, vidjeti paragrafe 1.1, 1.2, 2.12, 2.225, 4.01, 4.021.

tvorevina jednog duhovnog nadahnuća. Kao što se Hegel zabrinuo za umjetnost, tako se i mi možemo zapitati, da li taj jedan *misaoni mimetički manirizam* ukida stvaralački nukleus promišljanja? U tako postavljenom mimetičkom horizontu mišljenju preostaje da bude deskripcija činjenica. Pošto je svijet totalitet činjenica, problem misaono – jezičkog predstavljanja svijeta redukuje se na misaono – jezičko odslikavanje činjenica.

Vitgenštajn je u „Traktatu“ svoj koncept vrlo jasno postavio: svijet se razlaže na činjenice, činjenice se razlažu na stanja stvari, jezik se sastoji od stavova, dok se stavovi sastoje od imena. Činjenice se ne mogu definisati, ali su one ono što stavove čini istinitim ili lažnim. Ukoliko ne bi mogli da ovako fragmentiramo stvari na nivou jezika, svijeta i logike nikada ne bi bili u stanju da dođemo do istine. Njegov logički atomizam podrazumijeva konsekventnu dekompozicionalnost koja nas vodi do nečega što je jednostavno, elementarno. U logici su to elementarni stavovi, u svijetu su to predmeti, a u jeziku imena. Neposredan kontakt sa svijetom činjenica ostvaruju atomistički iliti elementarni stavovi koji su istinitosne funkcije sebe samih, dok su složeni stavovi istinitosne funkcije elementarnih stavova.

„Tvrdnja da su stavovi istinitosne funkcije elementarnih stavova jeste čuvena Vitgenštajnova *teza ekstenzionaliteta*, koja iskazuje tvrdnju da istinitost ili lažnost svakog stava zavisi od istinitosti odnosno lažnosti elementarnih stavova od kojih je određeni stav sagrađen. Jer svaki složeni stav dobija se onda kad se nad elementarnim stavovima izvrše logičke operacije. Tako su svi stavovi samo uopštenja elementarnih stavova“ (Berberović, 2002: 180).

Šta je posao filosofije u tako atomiziranom svijetu? Vitgenštajn smatra da filosofija treba da prepusti teoretski primat prirodnim naukama i da se adaptira njenim eksplanatornim metodama. On filosofiju subordinira prirodnim naukama kako bi marginalizovao metafiziku kao tradicionalnu formu filosofskog promišljanja:

„Ispravna metoda filosofije bila bi zapravo ova: ne reći ništa, nego ono što se može reći, dakle stavove prirodne nauke – dakle nešto što nema nikakve veze sa filosofijom – i zatim uvijek kad bi netko drugi htio reći nesto metafizičko pokazati mu da nije dao nikakvo značenje izvjesnim znakovima u svojim stavovima. Ova metoda bila bi nezadovoljavajuća za drugoga, on ne bi imao osjećaj da ga učimo filosofiji – ali ona bi bila strogo ispravna“ (Wittgenstein, 1987: 189, paragraf 6.53).

Filosofija je nekognitivna aktivnost, a ne doktrina, koja nam služi da logički osvijetlimo naše mišljenje. Rezultat filosofije nijesu filosofski stavovi, nego pojašnjavanje stavova, iliti, svrha filosofske aktivnosti mora biti rješavanje problema šta neki stav čini smisaonim. Ona mora kristalno jasno diferencirati jasne od mutnih misli. Takođe, ona nema sopstvene probleme, već ih preuzima iz prirodnih nauka. To bi predstavljalo jednu „žablju perspektivu“ filosofije, kako bi rekao Bloh, aludirajući na njenu podređenost naukama. Vitgenštajn smatra da: „Filozofija nije jedna od prirodnih nauka. Riječ filozofija mora zna-

čiti nešto što stoji iznad ili ispod, ali ne pored prirodnih nauka“ (Wittgenstein, 1987: 73, paragraf 4.111). Kada smo u polju iskustva, filosofija je subordinirana nauci. Ipak, mišljenja smo da je i Vitgenštajn kao antički Grci suštinu tražio iza pojave. Na koji način?

Iako su neki paragrafi u „Traktatu“ indikativni u smislu konvergiranja filosofije i nauke istom cilju, Vitgenštajn nije želio da filosofiju konvertuje u nauku. Namjera je povući granicu između empirijskih stavova i stavova koji ne egzemplifikuju naučne istine, a u koje spadaju i filosofski stavovi. Dakle, intencija je razgraničiti naučnu i nenaučnu oblast života. Naučne i logičke istine su mislive, pa ujedno i iskazive, dok životne i metafizičke istine ne možemo smjestiti u jezik. U tome se krije tajna arhitektonskog poduhvata „Traktata“. Naime, filosofija bi trebalo da bude *tajna vještina* koja će distingvirati polja mislivog i nemislivog, iskazivog i neiskazivog: „Ona će značiti neizrecivo, jasno prikazujući izrecivo“ (Wittgenstein, 1987: 75, paragraf 4.115.). Filosof je neimar koji gradi zidove između ovih dimenzija, jer područije vrijednosti treba sačuvati od diskreditacije do koje dolazi uključivanjem u područije činjenica (što ćemo kasnije objasniti kada budemo govorili o *čuvanju metafizike – metafizikom ćutnje*).

Dok je „Traktat“ prožet analizom klasičnih problema logičke strukture svijeta, značenja, referencije, izomorfnosti, „Filosofska istraživanja“ predstavljaju apoteozu deskriptivnih mehanizama filosofije koji ne plediraju bilo kakvoj teoriji ili sistemu. Naime, pozna Vitgenštajnova filosofija nema obilježja teorije. Njen glavni cilj je deskripcija funkcionisanja jezika. Pošto je shvatio koliko je kompleksna struktura jezika, pokušao je da se kroz određene odgovore na jezičku složenost približi temeljnom pitanju funkcije same filosofije. On je težište svoje teorijske optike reteritorijalizovao na polje čiste deskripcije fenomena jezika.

Zadatak filosofije je da otkloni zbrke u jeziku, pa se zato ona pojavljuje kao „borba protiv opčinjavanja našeg razuma putem našeg jezika“ (Vitgenštajn, 1980: 81, paragraf 109). Filosofija nije heuristička vještina, već je njena funkcija da promijeni našu orijentaciju prema stvarnosti i našu hermeneutiku stvarnosti. Ona mora da odstrani svako objašnjenje, a na pijedestal da postavi opisivanje. Deskriptivna aktivnost podrazumijeva vrlo precizno skiciranje neke situacije ili grupe situacija u kojima se jezik upotrebljava na uobičajen način. U novim okolnostima filosofija se temelji na svakodnevnom jeziku, pozivanju na širok dijapazon slučajeva i konteksta u kojima se oni zbivaju i pozivanju na čovjekovo činodejstvovanje ili postupanje. Od opštih postavki treba se vratiti na pojedinačne slučajeve. Filosofiju tvore „filosofski problemi koji su individualizovani i partikularizovani“ (Wittgenstein, 1974: 193). Filosofija nema stvaralačku potentnost da promijeni bilo šta u svijetu, ona dopušta da sve bude kako jeste. Možemo reći da je to jedan filosofski defetizam *in adjecto* koji vodi obliku *filosofske skleroze*. Vitgenštajново dopuštanje da filosofija ostavi svijet takvim kakav jeste implicira jedno pokoravanje prividu objektivne harmonije svijeta. Filosofija bi trebalo da teži za personalističkom revolucijom, koja

predstavlja smjenu vlasti objektivacije (u kojoj je sve potčinjeno pravilima vremena i prostora, u kojoj je čovjek eksteriorizovan, bačen u svijet objekata). Nužnost i objektivacija korespondiraju, dok se sloboda i stvaralaštvo (ono što karakteriše filosofiju) javljaju kao reakcija na jednu imanentističku prisilu. Prirodnom svijetu se ne treba prilagođavati, već ga treba mijenjati iz vulkanskog jezgra našeg duha. Istorija i jeste arena borbe dvije težnje ljudskog duha – *ka slobodi i ka nužnosti*. Filosofija jeste jedan oblik vapaja ljudske duhovnosti protiv okova nužnosti.

Ipak, Vitgenštajn je projektovao filosofiju na drugačiji način. Zbrke i nepreciznosti u svakodnevnom jeziku su reper da filosofski problemi postoje, ili kako to Vitgenštajn kaže: „*filosofski problemi nastaju onda kada jezik praznuje*“ (Vitgenštajn, 1980: 55, paragraf 38). Pošto jezik često praznuje, a pogotovo kada razum juriša na granice jezika i *vice versa*, filosofija mora biti korektiv koji će to spriječiti. Ona predstavlja borbu protiv jezičkih fascinacija koje nas lako znaju zavesti. Filosofija treba da osvjetli dimenziju jezika i detektuje gdje i zašto se nije poštovala logika jezika. Nakon toga mora preventivno djelovati na jezičke nepreciznosti dovodeći ih u prihvatljivu formu. Postavlja se pitanje šta je prihvatljiva forma? To je kada koristimo jezik koji je društveno prihvatljiv. Društveni konsenzus odlučuje kada to jezik praznuje, a kada ne. Naime, moramo se osloniti na već postojeću lepezu fiksiranih semantičkih veza između jezika i svijeta. Međutim, postavlja se pitanje, da li u stvaranju društvenog konsenzusa filosof ima neko privilegovano mjesto, s obzirom na navedenu djelatnost filosofije? Da li on može da *prevrednuje jezičke vrijednosti*? Vitgenštajn bi odgovorio negativno. Filosof je jezički involviran, kao i svi, ali nema neko privilegovano mjesto. On je samo senzibilniji u odnosu na druge kada je u pitanju razjašnjavanje pojmova i iskaza. On treba pravilno da posmatra stvari. Filosof je, takođe, i eklektik koji treba da sintetizuje razna sjećanja: „Posao filozofa je prikupljanje uspomena u jednom određenom cilju“ (Vitgenštajn, 1980: 83, paragraf 127). To prikupljanje uspomena podrazumijeva filozofovo sjećanje na različite kontekste jezičkih praksi i kako su se riječi upotrebljavale u istim. Bečki filosof revidirajući svoj stav iz „Traktata“ smatra da je ono najočiglednije ujedno i najmističnije:

„Oni aspekti stvari koji su za nas najvažniji prikriveni su jednostavnošću i svakodnevnnošću. (To ne možemo da primetimo – zato što nam je uvek pred očima.) Čovjek uopšte ne uočava prave osnove svoga istraživanja. Sem ako to nije jednom uočio. A to znači: ono što smo jednom videli, a najupadljivije je i najjače, ne uočavamo više“ (Vitgenštajn, 1980: 83-84, paragraf 129).

Dakle, ono što nam je najperceptibilnije najviše se skriva pred nama. Filosofija treba da tematizuje ili opredmeti to najočiglednije, ono što se razumije po sebi. Stvarnost se uzdiže na nivo mističnog. Stvarnost se skriva.

Čovjek sklon mišljenju uvijek biva sklone i zabludi koje aktuelizuje kroz jezik, tako da je nemoguće zamisliti da će jezički problemi tek tako iščeznuti. To je dobro za filosofiju i filozofe, jer će uvijek biti potrebni, ali sa druge strane, to znači i redukciju filosofije. Nećemo u potpunosti biti saglasni sa Vitgenštaj-

nom da je funkcija filozofa, slikovito denotirajući, samo da bude *lingvistički policajac*. Mada, ako prihvatimo mističnu formu stvarnosti, onda bi filozof predstavljao lingvističkog policajca mistične stvarnosti, što je malo rafiniranija uloga.

Jezičke nevolje su usud naše egzistencije, a cilj filosofije jeste da „*muvi pokaže izlaz iz flaše za hvatanje muva*“ (Vitgenštajn, 1980: 131, paragraf 309). Dakle, filosofija se postavlja kao neki savremeni Don Kihot koji ide u borbu protiv jezičkih nepravilnosti. Bez pomoći Sanča Panse ali uz pomoć *jezičkih igara*.⁸

Jezička igra nije samo lingvistički fenomen, već obuhvata totalitet svih događaja. Ona je nešto krajnje nepredvidivo. Jezičke igre su tu, konzistentne, kao i naš život. Svaka jezička igra čini autohton jezički sistem koji raspolaže određenim riječima i njihovim precizno određenim funkcijama. Jezičke igre ne manifestuju fragmente jezika, nego svaka za sebe predstavlja sistem ljudske komunikacije. Ljudi su disponirani da prave pogrešne lingvističke analogije, a filozofski problemi nastaju kada se praktikuju pogrešne analogije između različitih jezičkih igara. Filosofija treba da iznese pred nas te pogrešne analogije, ali bez bilo kakvih objašnjenja i pokušaja da se dođe do određenog zaključka. Ona samo deskriptivno obrađuje jezičke anomalije: „Filosofija ni na koji način ne ume da se upliće u aktualnu upotrebu jezika; ona na kraju, može, dakle, samo da ga opiše. Jer ona ne može ni da ga zasnuje. Ona ostavlja sve kako jeste“ (Vitgenštajn, 1980: 83, paragraf 124). Jednom filozofsko – logičkom analizom možemo detektovati zbrke u jeziku, odnosno, možemo ustanoviti da se jezička igra ne „igra“ po pravilima i tako ćemo ukazati na problem, što bi bio i krajnji zadatak lingvističkog „policajca“. Filozof naše znanje ne oplemenjuje nekim novim činjenicama, već je njegova funkcija da ono što se već zna bude postavljeno na jedan jasan i precizan način:

„Filosofija jednostavno iznosi pred nas, a ništa ne objašnjava niti izvodi zaključke. Budući da je sve dostupno pogledu, nema šta da se objašnjava. Jer ono što je skriveno nas i *ne interesuje*.

Filosofijom bismo mogli da nazovemo i ono što je moguće pre svih novih otkrića i pronalazaka“ (Vitgenštajn, 1980: 83, paragraf 126).

Kada sagledamo svrhu i zadatak filosofije, možemo postaviti pitanje da li je Vitgenštajn iz „Filozofskih istraživanja“ iznevjerio Vitgenštajna iz „Traktata“? Možda je to pitanje svih pitanja.

O mogućnosti prevladavanja metafizike

Spiritus movens filosofije XX-og vijeka je ideja prevladavanja tradicionalne metafizike. Vitgenštajn i Hajdeger kao dvije ključne filozofske figure

⁸ Jezička igra podrazumijeva jezik i djelatnost koja proizilazi iz jezika. *Jezička igra je okvir unutar kojeg se događa susret čovjek i svijeta*. Vitgenštajn je tu sintagmu prvi put upotrijebio u „Plavoj knjizi“, ali je do kraja artikulirao tek u „Filozofskim istraživanjima“.

U jezičkim igrama se iscrpljuje svekoliki smisao: „Sva jezična igra temelji se na tome da se riječi i predmeti ponovo prepoznaju“ (Wittgenstein, 2007: 59, paragraf 455).

bili su nosioci toga „projekta“. Referentna tačka koja ih spaja je preispitivanje smisla tradicionalne metafizike i pokušaj njenog nadilaženja. Pošto je jezička problematika u epicentru oba filozofa, na nivou jezika će se tražiti izlaz iz zagrljaja tradicionalne filosofije. Hajdeger izlaz vidi u napuštanju filozofskog jezika i priklanjanju pjesničkom diskursu, jer samo u njemu jezik jezikuje, odnosno, u njegovom jezikovanju nam se biće obraća. Osluškivanje pjesničkog jezikovanja je osluškivanje bića. Jer, po Hajdegerovim riječima, „*suštinu jezika moramo shvatiti iz suštine poezije*“ (Hajdeger, 1982: 141), a suština poezije nas vodi do suštine bića. Poezija je „*ustanovljavajuće imenovanje bića i suštine svih stvari*“ (Hajdeger, 1982: 141). Poezija Rilkea i Helderlina za Hajdegera predstavlja pjesničko – filozofski upad nemetafizičkog mišljenja u tradicionalno metafizičko mišljenje. Njihova poezija je čuvala istinu bića.

Za razliku od Hajdegera, Vitgenštajn smatra da je metafizičko mišljenje ishod jedne alijenacije jezičke funkcije koja kao direktnu implikaciju ima generisanje besmisla. Ta alijenacija jezičke funkcije je proizvod raznih metafizičkih kategorizacija koje su mrežom pojmova noumenalnog karaktera sakrile suštinu bivstvovanja. Kako bi istina opet izronila na površinu, Vitgenštajn je metodološki prizvao *ćutanje*.

Naime, ako je Stendal pisao da je čovjeku dat jezik kako bi mogao skriti svoje misli i da je to njegova supstancijalna funkcija, rani Vitgenštajn bi rekao da je čovjeku jezik dat kako bi se sudario sa svojim mislima i najdublju istinu našao u ćutanju. Kako? Apel da „*o čemu se ne može govoriti, o tome se mora šutjeti*“ (Wittgenstein, 1987: 189, paragraf 7) koji su mnogi analitičari tendenciozno tumačili, krije i najveću tajnu njegove filosofije.

„Šutnja u Vitgenštajnovoj filosofiji ne znači jednostavno ne reći ništa, ona nije izraz našeg neznanja i potpune praznine. Naprotiv, ona nastupa onda kad ono što znamo ne možemo smjestiti u riječi i tako se služiti jezikom. To što znamo, osjećamo, slutimo prevazilazi naše jezičke mogućnosti: jezik nam postaje nedovoljan, neprimjeren da izrazi ono što bismo htjeli reći: nedostaju nam reči i nismo sigurni da će one izreći ono što bismo hteli kazati. Tada nastupa šutnja, koja znači ispunjen govor, koja je znak sustajanja reči i njihove bitne nemogućnosti. *Reči nisu u stanju da ponesu ogroman teret iskazivanja najdubljeg smisla svega što jeste*“ (Berberović, 2002: 199).

Za Vitgenštajna najveća istina je neizreciva. Ona se može iskusiti kroz duhovni opit, a nikako se ne može ispoljiti kroz snagu pojmova. Najpoznatiji paragraf logičko – filozofskog Traktata (paragraf 7) ukazuje na kategorički imperativ da se suzdržimo od jednostavnih tumačenja velikih tajni bivstvovanja, a one se najbolje čuvaju tako kada u jezik ne pokušavamo da smjestimo ono što se smjestiti ne može. Taj jezički zid ne treba shvatiti kao katastrofu, nego kao prepreku koja nam ukazuje da dalje ne možemo. On je uočio jednu paradoksalnu situaciju u istoriji filosofije, gdje je tradicionalna metafizika željela da promoviše jedan limitirani um koji ima apsolutne pretenzije. Taj poslednji stupanj duhovnosti, koji podrazumijeva ćutanje, sa indignacijom odbacuje apsolutizaciju diskurzivnog mišljenja, pojmovnog nasilja, gdje mišljenje nameće svoju

volju onom mišljenom. Metafizika za ovog bečkog filozofa, u početnom periodu njegovog stvaralaštva, nije mišljenje koje ontologizuje, već prije svega, ona predstavlja simboliku jednog duhovnog opita koji se ne usmjerava toliko ka istini koliko od nje polazi. Vitgenštajn posljednjim paragrafom u „Traktatu“ kao da je želio da nam ukaže da diskurzivnim mišljenjem ne možemo dešifrovati smisao bivstvovanja, već da je to u stanju intuicija koja predstavlja neposredni dodir sa suštinom. Ona uviđa neizrecivost neizrecivog. Kako kaže autor ovog djela: „Svakako ima nešto neizrecivo. Ono se *pokazuje*, ono je Mistično“ (Wittgenstein, 1987: 188, paragraf 6.522).

U dimenziju neizrecivog ulaze najznačajnija pitanja iz etike, estetike, logike, filosofije religije. Ništa se ne može reći o volji kao nosiocu etičkog, smislu, vrijednosti, logičkoj formi, mističnom. Naime, ne možemo govoriti o onome što ne možemo opredmetiti. Etika i estetika su transcendentalne, dok su filozofski stavovi mogući samo o svijetu, a u njemu je sve onako kako jeste. U njemu nema niti vrijednosti niti smisla.

Nijesu u pravu neki tumači Vitgenštajnovog filozofije da je paradoksalnost „Traktata“ i slabost ovog djela. Naprotiv. Bečkom misliocu je itekako stalo do onoga o čemu se ne može govoriti i on shvata da to neizrecivo (neiskazujuće) čini temelj stvarnosti: „Verovati u Boga znači videti da se sve ne svodi na činjenice sveta. Verovati u Boga znači videti da život ima smisla (...) Molitva je misao na smisao života“ (Citirano u: Simić, 2007: 340).

Kao sistem pojmova metafizika je nemoguća. Ona je za Vitgenštajna moguća samo kao simbolika duhovnog opita koja se manifestuje u ćutanju. Bečki filozof ćutanjem želi da oduzme primat pojmu i tako sačuva autonomnost metafizike. Pošto smo mi zatočenici jezika, *šutnja* je ono što metafizici dodjeljuje aksiološki presto. Vitgenštajnova ćutnja treba da apsorbuje sve velike teme iz istorije filozofije koje se nijesu mogle misliti. Naše promišljanje svijeta kao cjeline ne može biti saznavni proces, već jedno mistično, emocionalno iskustvo koje favorizuje doživljaj, a ne saznanje.⁹

Alfred Žari, francuski dramaturg, pisac i pjesnik (najpoznatiji po djelu „Kralj Ibi“) bio je tvorac pseudonauke – patafizika (ono što je iza metafizike). Moto patafizičara je bio *uzdižem se isti premda promijenjen*. Taj moto kao da je Vitgenštajn primijenio u „Traktatu“. Njegovo uzdizanje ide od logičkog atomizma ka misticizmu. To je isti Vitgenštajn, ali ipak promijenjen. Možda je mističnošću ovog djela najviše bio zbunjen Rasel koji je tvrdio da je bečki filozof proizveo u njemu osjećaj duhovne nelagodnosti. Šta je tu nelagodnost izazvalo? Možda Vitgenštajnova diferencija onoga što se može misliti i izreći i onog što se ne može misliti, a samim tim ni izreći. Ili, eventualno, pretposljednji

⁹ Wittgenstein, L. (1987), *Tractatus Logico-Philosophicus*:

6.432 Kako je svijet, potpuno je indiferentno za ono Više. Bog se ne objavljuje u svijetu.

6.4321 Činjenice pripadaju sve samo u zadatak, ne u rješenje.

6.44 Nije mistično kako je svijet nego da on jest.

6.45 Promatranje svijeta sub specie aeterni je njegovo promatranje kao ograničene cjeline. Osjećaj svijeta kao ograničene cjeline je mistični osjećaj.

paragraf: „Moji stavovi rasvjetljavaju time što ih onaj tko me razumije na kraju priznaje kao besmislene kada se kroz njih, po njima, preko njih popeo napolje (On mora takoreći odbaciti ljestve pošto se po njima popeo). On mora ove stavove prevladati, tada će ispravno vidjeti svet“ (Wittgenstein, 1987: 189, paragraf 6.54).

Mišljenja smo da su stavovi koji se moraju prevladati oni koji reflektuju ono što se može misliti, a to su stavovi empirijskih nauka. Tek kad odbacimo ljestvice koje su nas odvele vani, udišemo vazduh koji u sebi nosi tajnu bivstvovanja. Izlazak vani možda znači pokušaj nadilaženja trodimenzionalnog prostora i one determinisanosti koju postulira euklidovski um. Odbacivanje ljestvica podrazumijeva i posebnu vrstu negiranja apsolutizacije metafizike razuma. Negiranje kroz *šutnju* koja predstavlja poslednju instancu na putu smisla. Na djelu je nova metafizika. *Metafizika ćutnje*.

Logika apsurdna je nekad jača od logike uma, tako da treba biti vrlo obazriv u tumačenju „Traktata“. Možda Vitgenštajna ne treba tumačiti, već mu naprosto vjerovati. On svjesno prožima neka oprečna ontološka i aksiološka načela kako bi plamen njegove misli gorio. On u „Traktatu“ stvara sistem, ali ga na kraju volšebno odbacuje, jer je shvatio da ga on neće odvesti ka transcendentnom izlazu. Pošto su u dubini Vitgenštajnovog duhovnog bića svirale *metafizičke fanfare*, on je smisao filosofije pronašao u dimenziji ćutnje. I upravo je to glavni nerv „Traktata“ kojim čuva neoskrnavljenu autonomnost metafizike:

„Metafizika, naprotiv, upravo nastoji da zaobide ove 'instrukcije' i da prikaže kao činjenicu stvarnosti nešto što uopšte ne može da bude. Ili, drugačije rečeno: metafizika uzima ono što je izvan činjeničkog svijeta kao činjenicu koja se nalazi unutar tog svijeta. Iz tog razloga, *Vitgenštajnova* kritika metafizike takođe se može razumjeti kao kritika naše tendencije da mislimo o onome što je nama važno kao što su neke vrste stvari u svijetu. Posmatrano sa tog gledišta, mnoge od Vitgenštajnovih primjedbi mogu se shvatiti na jedan način koji uopšte ne podrazumijeva da je on malo razmišljao o području metafizike ili da ga je prezirao, već prije u smislu da je nastojao da *osigura* to područje ćuteći o njemu“ (Kampic, 2012: 100).

Osigurati područje znači sačuvati metafizičnu autonomnost. Metafizika je ostavljena sebi samoj, a ne dominaciji mišljenja.

U ćutnji je Vitgenštajn pronašao svoju *moćnost nemogućnosti*. Logički profeta je goreo u filozofskoj vatri, i vatra je gorela u njemu. Metafizički vrtlog je bio njegov usud. U svom stvaralaštvu želio je da „plovi“ mirnim *morem imanentnosti* (pod uticajem Fregea i Rasela), ali je isto tako osjećao *žed za transcendentnim*. Usudićemo se da kažemo da je iz *okova imanentizma želio pobjeći, ako ne eshatološkim, onda soteriološkim čamcem*. Ploveći morem ćutnje. Ploveći morem *metafizičke omerte*.

Apelovanjem da ćutimo o onome što nas nadilazi ispoljio je i najveći virtuoznost svoje filosofije. Ponekad, zaista, treba ćutati, ali ne o bilo čemu. Ćutnjom je Vitgenštajn izvršio apoteozu metasmislenog. Čini se da je to bio vrhunac njegove filosofije koji ne treba prećutati.

L i t e r a t u r a

- Berberović, J. (2002). *Glavni pravci analitičke filosofije u XX vijeku*, Beograd: Institut za filosofiju Filozofskog fakulteta.
- Berđajev, N. (2007). *Filosofija slobodnog duha*, Beograd: Dereta.
- Bodrijar, Ž. (2009). *Pakt o lucidnosti ili inteligencija Zla*, Beograd: Arhipelag.
- Gadamer, H-G. (1996). *Pohvala teoriji*, Trebinje: Oktoih.
- Hajdeger, M. (1982). *Helderlin i suština poezije*, u: *Mišljenje i pevanje*, Beograd: Nolit.
- Hajdeger, M. (2003). *Pismo o humanizmu*, u: *Putni znakovi*, Beograd: Plato.
- Jaccard, R. (1997). *50 raisons d'aimer Wittgenstein*, Paris: Le Magazine littéraire.
- Kampic, P. (2012). *Između naklapanja i ćutanja. Hajdeger i Vitgenštajn o etici*, u: Luča, Časopis za filosofiju i teoriju kulture i društva, Društvo filozofa Crne Gore, Studijski program za filosofiju Filozofskog fakulteta u Nikšiću, Godina XXVI, broj – 1/2, 97-112.
- Platon, (2000). *Kratil, Teetet, Sofist, Državnik*, Beograd: Plato.
- Simić, Ž. (2007). *Filosofija moderne psihe/Epistemologija totalitarne svesti – od Dekarta i Paskala do Frojdove ego-koncepcije*, Beograd :Kulturno – prosvetna zajednica Beograda.
- Vitgenštajn, L. (1980). *Filosofska istraživanja*, Beograd:Nolit.
- Wittgenstein, L. (1974). *Philosophical Grammar*, Oxford: Basil Blackwell.
- Wittgenstein, L. (1987). *Tractatus Logico – Philosophicus*, Sarajevo: Veselin Masleša „Svjetlost“.
- Wittgenstein, L. (2009). *O izvjesnosti*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.